

TÜRKİYE'DE ANAYASA YARGISININ ROLÜ VE ÖNEMİ

«Bir toplumun özgür kurumları varsa, bunların var olmamasına oranla, mutlaka daha başarılı olacaktır» - Karl Popper -

Doç. Dr. Tülay ÖZÜERMAN(*)

GİRİŞ :

Türkiye'de demokrasi çok partili rejime resmen geçiş yapılan 1945 yılı ile başlatılır. 1946 seçimleri de demokrasiye fiili geçiş tarihidir. Gerçekte bunlar, çok partili rejime geçişin resmi ve fiili tarihleridir. Bir ülkede siyasal parti sayısının birden fazla olması demokratik bir rejim için gereklidir, ancak yeterli değildir.

Savaş sonrasının değişen dünya koşulları çözülme sürecine giren Türk tek parti rejimini sona erdirirken; rejim bunalımı yanında, savaş süresince güttüğü tarafsızlık politikası nedeniyle düştüğü yalnızlık bunalımını aşmak zorunda olan Türkiye'nin tercihi Batı demokrasisi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu tercihte dış koşulların en önemli etkisi iç faktörleri motive etmesindedir.

Türkiye'de demokrasi siyasal partilere endekslenerek algılanılıp, bu kuruluşlarca şekillendirildiğinden, ne zaman siyasal partilerarası çatışma kilitlenme noktasına gelirse, demokrasinin açmazda olduğu savunusuyla partiler rejimi bir darbe ile kesintiye uğratılmıştır. Siyasal partilerle özdeşleştirilen demokrasi anlayışı ülkenin siyasal rejimini de belirlemiş, Türkiye'ye özgü bir demokrasi türü doğmuştur : «Partiler Demokrasisi».

Demokrasi tüm özellikleri bir yana, herşeyden önce özgürlükler rejimidir. Demokratik rejimlerde siyasal partiler toplumdaki

(*) D.E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

farklı düşünceleri bir program içerisinde örgütleyen siyasal kurumlardır; özgürlükler bu kurumların varlığı için gereklidir, ancak bu kurumların var oluşu özgürlüklerin güvencesi değil, tam tersine zaman zaman tehditidir. Nitekim Türkiye bunu 1950-1960 arasında yaşamak suretiyle öğrenmiştir¹.

Bir darbe anayasası olan 1961 Anayasası Türkiye'de toplumsal güçlerin destek verdikleri bir sürecin ürünü olması dolayısı ile, yapıldığı dönem ve koşullar dikkate alındığında, özgürlükler adına ulaşılabilen en geniş açıyı oluşturmuştur. Öyle ki, Anayasa'nın bu çerçevesi, partiler rejiminin kilitlenme noktasına geldiği her durumda askeri darbeleri sivil çözümlere tercih ettiren halk beklentisinde etkili olan en önemli unsur olmuştur denilebilir.

Şaşırtıcı olan, 1980 darbesi ve 1982 Anayasası'na rağmen halkta halen böyle bir beklentinin sivil çözümlere kıyasla daha yüksek oranlarda kabul görür oluşudur. Böyle bir iradenin şekillenmesinde, olumsuz etken siyasal partilere duyulan güvensizlik; olumlu etken ise, ne kadar sınırlansa da anayasaların özgürlükler için bir güvence unsuru olduğu bilincinin yerleşmişliğidir.

Türk siyasal yaşamında etkili olan üç unsur, sırasıyla siyasal partiler, darbeler, anayasalardır. Darbeler, partiler demokrasisinin, anayasalar da darbelerin ürünleri olarak siyasal/toplumsal yaşamda vazgeçilemez yerlerini almışlardır.

Burada darbelerin demokrasi üretmekteki tartışılabilirliği kabul edilerek² bir tarafa bırakılacak; anayasalar ve siyasal partiler konu edilerek «anayasa yargısı»nın siyasal partilerin değil, özgürlüklerin temel alındığı bir demokrasi anlayışının oluşturulmasında destekleyiciliği tartışılacaktır.

Az gelişmişlik kalıplarından halen kurtulamamış sosyo-ekonomik yapısı, kurumsallaşamamış demokrasisi, sık değişen tartışmalı anayasaları ile Türkiye'nin «demokratikleşme» konusunda ilerleme kaydetmesi, siyasal partilere endekslenmiş demokrasi anlayışından uzaklaşmadıkça mucize beklemekle eş anlamlıdır.

1. DP'nin Anayasa'yı ihlal eden davranışlarını frenleyecek kurumsal düzenlemelerin yokluğu Türk siyasal yaşamına darağacının kara gölgesini düşürmüştür. Bkz. Eroğul C., Demokrat Parti, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Nisan 1990, s. 115-116.
2. Bkz. Özlerman, T., «Askeri Darbelerin Türk Demokrasisine Etkisi», Düşünceler, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Dergisi, Yıl 3, Sayı 3, Şubat 1989 s. 215-235.

Konuya girişten de anlaşılacağı üzere «anayasa yargısının rolü» ile, ifade edilmek istenen anayasa ve yasada belirtilmiş olan işlevlerinden çok, bunun ötesinde bir rol arayışıdır. Önemi de bu çerçevede çizilmeye çalışılacak, belirlenmiş sınırlar dışında, benimsenen siyasal rejimin mantığı içerisinde aranacaktır.

ANAYASAL DEVLET Mİ? DEMOKRATİK DEVLET Mİ?

Konuya temel tercihten yaklaşmakta yarar var. Anayasa'lar orijinde yönetenlerin iradesini sınırlandırmaya yönelik belgelerdir. Demokratik değerlerin gelişmesi ve yaşama geçirilmesi ile devletlerin demokratik kimlik kazanmaları bu belgeleri de geliştirmiş; yalnızca yönetenlerin iradesini sınırlandıran değil, yönetilenlerin hak ve özgürlüklerini sağlayan ve güvence altına alan daha geniş bir çerçeve kazandırmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında, anayasa yapımı yaygınlaşmaya başlamıştır; ancak, demokratik kaygılardan çok, devletin örgütlenişini, siyasal rejim tercihini belirleyen bir direktif olma özelliğinin ağır basması anayasanın yalnızca «sınırlı devlet» tezi için değil, «otoriter devlet»in otoritesini meşrulaştırma tezi için de elverişli bir araç oluşturduğunun kanıtıdır. Bir anayasaya sahip olma anlamında «otoriter devlet» «anayasal devlet»tir, ancak «hukuk devleti» değildir.

Hukuk devleti denilince, «hukuka bağlı devlet» anlaşılır. Ancak bu, «kanun devleti» anlamına gelmez. Demokratik olmayan anayasal devlet de bir kanun devletidir. Böyle bir yönetimde, yönetilenlerin iradesi ancak % 90'ın üzerinde kabul oylarını beyan edebildikleri «plebisit»le sınırlıdır. Bu mutlak çoğunluğa dayanan devlette kanunların adaleti sağlama amacını taşıması ya da adil uygulanması yönetenlerin iradesine bağlıdır.

Demokratik yönetim, hukuk devletinin temel koşullarından biridir. Çünkü temel hak ve özgürlüklerin, kuvvetler ayrılığının, mahkemelerin bağımsızlığının ve yargısal denetimin olmadığı bir yönetim, hukuku üstün kılmakla «hukuk devleti» niteliğini kazanamaz. Hukukun üstünlüğü ilkesi, bütün bu koşulların gerçekleşmesi ile anlam ve önem kazanır.

Hukuk devleti halkoyu ile seçilenlerin iradelerini sınırlayıcılığı açısından demokrasi mantığına aykırı bir görünüm arz ederken, de-

mokrazi ile hukuk devleti arasındaki ilişki, düzenleyicilik ve koruyuculukla dengelenmektedir.

Demokrasi ideal anlamda halk iradesini ortaya çıkarabilir, hak ve özgürlükleri de sağlayabilir, fakat bunu tek başına koruyamaz. Hukukun sınırlayıcı ve koruyucu şemsiyesini gereksinir. «Demokratik hukuk devleti» sentezi bu karşılıklı bağımlılığın zorunlu bir sonucudur.

Demokrasi tanımında görüş birliğinin olmayışı³ «halk demokrasileri» gibi otoriter yönetimlerin de kavramı sahiplenmelerini kolaylaştırmakta, «demokrasi» sihirli bir sözcük olarak farklı sistemlerde ve farklı içeriklerle kullanılmakta ve bunlar siyasal özgürlükleri tanımasalar da, anayasal devlet statüsünü taşıyabilmektedirler.

Sartori'ye göre; «hukukun yasama organının iradesi olduğu biçimindeki çözümde öyle bir noktaya gelinebilir ki, insanlar yasalar olmasına rağmen, yine de başka insanlar tarafından diktatörce yönetilebilirler. Başka bir deyişle yasalar koruma görevi yapmayabilirler.» Sartori, hukuka dayalı devlet'e (Rechtstaat) anayasal garantibilik kuramı ile gönderme yaparak, siyasal özgürlük sorununa liberalizmi çözüm olarak referans göstermiştir⁴.

Dahl, demokrasi kavramının çarpıtılmasını eleştirerek, «poliarşi» kavramını geliştirmiştir. Demokratik olmayan rejimlerden gerçek demokrasileri ayırmak anlamında bu sözcüğün kullanılması, demokrasi kavramındaki kargaşayı çözümlemeye açılım olabilir. Demokrasiyi eski çağa özgü demode bir anlamda değerlendirirken, «poliarşi»yi yirminci yüzyıl sistemi olarak tanımlayan Dahl; bu sistemin kurumlarından bazılarının ondokuzuncu yüzyılda İngilizce konuşulan Avrupalı ülkelerde ortaya çıktığını, ancak «demos»un yirminci yüzyıla kadar hiçbir ülkede kapsayıcı hale gelmediğini söyler ve poliarşiyi, birincisini Amerika ve Fransız devrimleriyle başlattığı üç döneme ayırır : 1776-1930, 1950-1959, 1980'ler⁵.

3. Bkz., Özderman, T., «Demokrasi Anlayışında Çağdaş Gelişmeler», Demokrasi Gündemi, Türk Demokrasi Vakfı Bülteni, Sayı 22, 1995/II, s. 68-69.

4. Bkz. Sartori, G., Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu/Mehmet Turhan, Ankara, 1993, s. 333-334.

5. Bkz. Dahl, R.A., Demokrasi ve Eleştirileri, Çev. Levent Köker, Ankara, 1993, s. 295-297.

Demokrasiyi farklı içeriklerin kaosundan çekip ayırma çabasındaki bu kavramsallaştırmalara «anayasal demokrasi» de eklenmiştir. Yeni demokrasi⁶ olarak da tanımlanan bu kavramın «halkın yönetimi» yerine, «özgür halkın yönetimi»ni koyduğu, «mutlak demokrasi»den «anayasal demokrasi»ye geçişi ifade ettiği⁷ tezine kuşkuyla yaklaşmakta yarar var.

Demokratik olmayan anayasal yönetimler de, anayasa adını verdikleri belge ile rejimlerini «anayasal demokrasi» diye nitelendirebilirler. Halk kitlelerini tek partinin despotluğu altında harekete geçiren, özgürlükler yerine özgürleştirmeyi amaçlayan ve gerçek halk tarafından yönetimi uyguladığını iddia eden rejimler gibi; özgürlüklerin dozajını gevşetip, daraltarak, dizginleri anayasa aracılığı ile kontrol eden siyasal rejimler de «anayasal demokrasi» ile açıklanabilirler.

1982 ANAYASASI VE TEMEL TERCİH

Huntington'ın ülkeleri, «kesinlikle demokratik olan, kesinlikle demokratik olmayan ve ikisi arasında bir yerde bulunan»⁸ şeklindeki sınıflandırmasında, 1982 Anayasası'nın çizdiği çerçevede Türkiye, üçüncü ayırma yakışmaktadır.

Huntington, «Türkiye'nin demokrasi deneyimi katışıksız bir başarı olmamıştır»⁹ diyerek, bir anlamda Türk demokrasisinin kendi çapındaki başarısını teslim ederken, rejimi deneyim olarak nitelmesi de dikkat çekicidir.

Türkiye, demokrasi deneyiminin üçüncü halkasında, 1982 Anayasası ile «anayasal demokrasi»yi kurumsallaştırmıştır. Ancak bu, hiç de «genişletilmiş demokrasi» ya da «yeni demokrasi» olarak tanımlanamaz. Olsa olsa, «anayasa ile sınırlandırılmış demokrasi»dir ve «demokratik hukuk devleti» çerçevesinin gerisindedir.

---

6. Çağlar'dan aktaran Erdoğan M., Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1986, s. 76.

7. Bkz. Erdoğan M., a.g.e., s. 76.

8. Huntington, S.P., Üçüncü Dalga -Yirminci Yüzyılda Demokratlaşma-, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 6.

9. Huntington, a.g.e., s. 302.

Temel tercihi belirlemek, «anayasa yargısı»nın siyasal rejimde oynayabileceği rolün alanını genişletmek, ya da daraltmak adına önem taşımaktadır.

Demokrasiyi Anayasa ile koşullandıran bir anlayışta, Anayasa Yargısı'na düşen rol, bu anlayışa sahip çıkmak, kurulu düzenin bekçiliğini yapmaktır¹⁰. Bu tür bir uygulama, demokrasinin kendisini üretme şansını tanımayacağı gibi, muhafazakarlığa verilen primle rejimi otoriterliğe çekebilecektir. Böyle bir ortamda Anayasa Yargısı'nın gerçek işlevini gördüğü söylenemez.

Demokratik rejim muhafazakarlığa tahammüllüdür, ancak liberal değerler üzerinde yükselir ve Anayasa Yargısı da ancak liberal bir rejimde gerçek işlevini görebilir. Burada sözü edilen siyasal iktidarı hukukla denetleyen demokratik bir düzen, yani «demokratik hukuk devleti»dir.

Anayasal demokraside, Anayasa Yargısı'nın işlevi dengelerin korunması ile sınırlı iken; demokratik hukuk devleti olma gereği, hak ve özgürlüklerin korunması işlevini öncülleştirir. Dengelerin korunması hak ve özgürlüklere bağlı olarak önemlidir.

1982 Anayasası'nın getirdiği anlayış, rejimi önce Anayasal, sonra demokratik olarak tanımlamayı haklı kılacak niteliktedir. Temel kaygı «Anayasa»dır, «Demokrasi» değildir. Anayasa, halkın üstün iradesini yansıtan bir belge değildir. % 90'ların üzerindeki irade, halkın değil, dönemin olağanüstü koşullarının üstün iradesinin oranını vermektedir.

Siyasal rejimin daha çok ya da daha az demokratik oluşu, onun kurumlarının işlevlerini de farklılaştıracaktır kuşkusuz. Olağanüstü dönemin ürünü olan Anayasa'nın, tüm eleştirilere karşın olağan yasama sürecinde alternatif bir Anayasa ile ikame edilmemiş oluşu ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, siyasal organların temel işlevini yerine getirmeyişleri açısından eleştirilebilir. Bu alandaki çabaların cılızlığı dikkate alınınca, Anayasa'dan siyasal otoritelerin hoşnutluğu sonucu çıkarılabilir ve eleştirilerin samimi adresi kişiler, dernekler, topluluklar olarak gösterilebilir.

Buradan ulaşılmaya çalışılan fikir, demokrasinin dozunun az ya da çok olarak ayarlanmasına göre, kurumların farklı roller üst-

10. Destekleyici görüş için bkz. Kaboğlu İ.Ö., Anayasa Yargısı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 171.

lenebileceğidir. Nitekim, siyasal otoritelerin sözde karşı olup, özde sahip çıktıkları özgürlükleri kısıtlayan Anayasa karşısında, özgürlüklerin geliştirilmesi yargısal yoruma kalmaktadır. Bunun anlamı «Anayasa Yargısı»nın demokrasinin sınırlı yorumlandığı durumlarda hak ve özgürlüklerin korunması ile yetinmeyip, geliştirilmesi doğrultusunda bir rol üstlenebileceğidir.

«Anayasa Yargısı»nın bu genişletilmiş yorumu, 1982 Anayasasının temel tercihine ters gibi görülebilirse de, «demokratik hukuk devleti» anlayışıyla doğru orantılıdır.

Temel haklara sınırlı ve kuşkulu yaklaşan bir Anayasa karşısında, Anayasa'nın üstünlüğünü hukukun üstünlüğü anlamında değerlendirebilmek, hukuki yaptırımın, güvence unsurunun bir adım ötesinde tecelli etmesini gerektirir.

ANAYASA YARGISI VE DEMOKRATİKLEŞME

Anayasa Yargısı'nı gereksinen tek siyasal rejim demokrasidir. Demokratikleşme düzeyi ile orantılı olarak Anayasal güvence gereksinimi artar yada azalır.

Hukuk devleti ilkesinin gereklerinden biri olan Anayasa Yargısı için temel endişe, mahkemenin siyasal yaşama yön verecek kararları ile «Yargıçlar Hükümeti»ne yol açmasıdır¹¹.

Anayasa Yargısı¹² gibi, «Yargıçlar Hükümeti» kavramı da Amerika orijinlidir.

Federal Yüksek Mahkeme'nin 1890-1937 yıllarında bir tür yargıçlar yönetimine yol açtığı söylenmektedir. 1933'den sonra Yüksek Mahkeme'nin tutuculuğunun ülkeyi Anayasal krizin eşiğine getirdiği eleştirileri yapılırken, sendikaların tepkisi ile yasaların Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi sınırlanmıştır¹³.

Tunaya, «Yüksek Mahkeme'nin çok aktif olduğu zamanlarda bile, bir yargıçlar yönetiminden söz edilemez; çünkü mahkeme sa-

11. Bkz. Teziç E., *Anayasa Hukuku*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986, s. 193.

12. Bkz. Carey G.W., *In Defense of The Constitution*, James River Press, Cumberland, Virginia, 1989, s. 127-130; Çağlar B., *Anayasa Bilimi*, Kardeşler Matbaası, 1989, s. 28-30.

13. Bkz. Teziç E., a.g.e., s. 187-188.

dece Anayasa'ya aykırı işlemlere engel olmaktadır"¹⁴ diyerek «Yargıçlar Hükümeti» tezini eleştirirken, 1937 yılından sonra Mahkemenin eski engel olucu rolünün zayıflatılıp, sınırlandırıldığına dikkat çekmektedir.

Türkiye için de «Yargıçlar Hükümeti»nden söz edildiği olmuştur. İki ayrı Anayasa sürecindeki anlayış farklılıklarının kurumlara ve onların kararlarına yansımaları kaçınılmazdır.

1961 sürecinde Anayasa değişikliklerinin yargısal denetimi açısından beliren bu tehlikenin, 1982 Anayasası ile kapsamlı ve taşkın bir tepkiyle önlendiğine işaret eden Soysal, 1982 Anayasası'nın yargıç devleti yaratmaya yönelik tehlikeleri büyük ölçüde frenleyici düzenlemeler getirdiğini ve orta yolun bulunmuş sayılabileceğini belirtmiştir¹⁵.

Güven duyulmayan bir kurumdan sistem için güvence unsuru olması beklenemez. Tartışmalı kurumlar ise sistemi zayıflatırlar. Demokratikleşme sürecinde hayli gerilerde bir yerde olan Türkiye'nin sistemi güçlendirecek kurumlara gereksinimi vardır. Bu anlamda Anayasa Mahkemesi yapıcı eleştirilerle sahip çıkılması gereken kurumlardan birisidir.

Türkiye'de demokrasinin ne kendisi, ne de unsurları üzerinde ortak bir payda oluşturulamayışı ve demokratik olduğu iddia edilen kurumların çoğunun işlevinin çarpıtılmış olması Anayasa Yargısı ile ilgili endişeleri destekler nitelikte olabilir; ancak yine de, sıralamada öncelikli olanlardan birisi olamaz. Her ne kadar toplumdaki sosyo-ekonomik ve siyasal etkinliği hukuki etkinliğine üstün gelse de yetkileri hukukla sınırlıdır. Nihayette yasama görevi yapmamakta; yani, iptal ettiği hükmün yerine başka bir hüküm getirmemektedir.

Anayasa Mahkemesi, gerek yetkileri, gerekse işlevi ile siyasal hukuku doğrudan konu edindiği ve kendisi de bu hukuk dalının içinde yer aldığından, siyasal niteliği tartışılmaz bir gerçektir¹⁶. Siyasal nitelik taşımayan kurumlarda dahi siyasal eğilimlerin

14. Tunaya T.Z., *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 5. bası, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982 s. 480.

15. Bkz. Soysal M., *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul, Mayıs 1986, s. 253-254.

16. Anayasa Mahkemesi, yalnız hukuk düzeninde değil, siyasal yaşamda da kilit noktada bulunmaktadır. Bkz. Tunaya T.Z., a.g.e., s. 148.

diğer özelliklere kıyasla ağır bastığı, kutuplaşma ve kadrolaşma temellerine oturtulan Türk siyasal rejiminde, bu kurumda zaman zaman siyasal eğilimlerin ağır basmayacağı garanti edilemez.

Yasamanın ve yürütmenin riskleri olduğu gibi Anayasa Yargısı'nın da olacaktır. Ancak risk sistemden kaynaklanır. Anayasa Yargısı ve de yargıçları başlı başına bir risk faktörü değildir. Yasama ile yargı, yürütme ile yargı arasındaki bu zorunlu ilişkinin rekabete dönüşmesini engelleyecek, dengeyi kuracak olan sistemin kendisidir.

Türkiye'de yürütmenin KHK ile hemen her alanda düzenleme yapma yetkisini zaman zaman ifrata vardırarak ölçüde kullanması, iki kurumu rekabet anlamında yaşamaya kıyasla daha çok karşı karşıya getirecek niteliktedir. Kuşkusuz yargısal denetimin rekabet olarak algılanması da siyasal iktidarların anlayışları ile orantılıdır.

Siyasal iktidarların Anayasa Yargısı'na karşı tepkilerinin köklerinde Osmanlı Dönemi'nden miras kalan güçlü yürütme geleneğinin¹⁷ etkilerinin halen önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Otoriterlikle münavebeli demokrasi anlayışını da yine Osmanlı tarihinin kültürel mirası ile ilişkilendirmek yanlış olmaz.

Tunaya, «yeni ve yerli» olarak tanımladığı Anayasa Mahkemesi'nin partilerarası savaşın şiddetli yaşandığı, demokratik geleneklerin yeterli olmadığı bir ülke içinde objektif bir açıyı izlemesinin güçlüğüne değinerek, demokratik rejimin güçlü güvencesi, vazgeçilmez bir kurum olarak Türk Anayasa sistemi içinde yerini aldığını belirtmiştir¹⁸.

Türkiye'nin partiler demokrasisi, Anayasa Yargısı'nı iktidar muhalefet ilişkilerinde, muhalefetin iktidarla mücadele aracına dönüştürmüştür. Siyaseti kendi zeminlerinde, ancak çatışmayı tımandırarak ölçütte algılayabilen bu kurumlar, uzlaşma özürü demokrasi'nin de baş mimarlarıdır. Diyaloğu çatışma ile özdeşleştirmiş olan siyasal partiler, bu platformda ürettikleri sorunları uzlaştırmaya dönüştürecek yöntemleri geliştiremediklerinden, yargının hakemliğine sığınma kolaylığını seçmektedirler. Böylece dolayısı ile de olsa, Anayasa Yargısı'na siyasal bir rol yüklenmektedir.

17. Bkz. Ünsal A., Siyaset ve Anayasa Mahkemesi, AÜSBF Yayınları No. 443, Ankara, 1980, s. 120-121.

18. Tunaya T.Z., a.g.e., s. 148.

Siyasal sorunların çözümünde kendisine atfedilen bu nihai rolle Anayasa Yargısı'nın siyasal kararlardaki ağırlığı arttırılırken, bir yandan da siyaset dışında kalması beklenmektedir. Bu paradoksu giderecek tek seçenek demokratikleşmedir. Demokrasi tüm kurum ve kuralları ile işletilmediği sürece, Anayasa Yargısı'na çok iş düşecek ve siyasal polemige konu edilmesi önlenemeyecektir.

ANAYASA YARGISI VE KAMUOYU

Toplumunu oluşturan bireylerin kanaatlerinin toplamından oluşan kamuoyu, nedeni bilinçli ise, yanıtılması o denli güçtür. Bilinçli kamuoyunun demokratik rejimin sigortası olduğunu söyleme yanlış olmaz. Demokratik kurumlar ve kurallar, toplum bunların işlevlerini ve önemini kavradığı ölçüde benimsenip yerleşeceklerdir.

Anayasa Yargısı'nın önemi, onun rolünü iyi kavramış bir kamuoyu ile artacaktır. Aksi takdirde, tüm diğer kurumlar gibi, siyasilerin kendi işlerine geldiği ölçüde rağbet ettikleri, gelmediği ölçüde yerdikleri; hatta zaman zaman ağır ithamlarda bulunmaktan çekinmeyerek, siyasal polemige malzeme ettikleri bir platforma oturtulma çabalarına giderek artan dozlarla konu edilecektir.

Kamuoyu bilinçlendikçe Anayasa Yargısı polemige daha az konu edildiği gibi; yasama ve yürütme faaliyetlerinde kamuoyu faktörünü dikkate alarak otolimitasyona gideceğinden, Anayasa Yargısı'nın siyasal denetime ilişkin yükü nispeten hafifleyecektir.

«Devlet»i «baba» sıfatı ile niteleyen Türk toplumu, bu yakıştırması ile devletle ilgili işleri kendi dışında görme eğilimini ortaya koymaktadır. Ulusu, kayıtsız şartsız egemen kıldığı anlayışla, en üst otorite olarak referans gösteren Anayasa'ya karşın, toplumun otoriteyi kendi dışında algılaması; bilgi ve bilinç düzeyi yanında, Türk demokrasisinin düzey ve niteliği hakkında da açıklayıcıdır. Kendi ilgi alanının dışında kabul ettikleri konularda bireylerin bilgi sahibi olma çabasına girmeleri beklenemez. Siyasal kurum ve kuruluşları yeterince tanımayan, bu kurumların demokratik rejimdeki yaşamsal önemini kavrayamamış toplumda, «Anayasa Yargısı»nın daha geride bir yerlerde yer alacağı açıktır.

Türk toplumuna ilişkin bu saptamalar, kendi fakültemizde sınırlı soru ve sınırlı sayıda denekle gerçekleştirdiğimiz dar kapsamlı bir alan araştırması ile somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Örneği, öğretim üyesi ve memuru ile bir eğitim kurumunu alan seç-

mekteki amaç, eğitilmişlerin ilgi ve bilgi düzeyinden hareketle, toplumun önemli bir çoğunluğunu oluşturan eğitilmemişlere dikkat çekmektir.

30 öğretim elemanı, 30 birinci sınıf öğrencisi, 30 ikinci, üçüncü, dördüncü sınıflardan (karma) öğrenci, 30 memur rastgele seçilerek, toplam 120 kişi (50'si kadın 65'i erkektir, 5 kişi bu seçeneği boş bırakmıştır) üzerinden yapılan değerlendirmede, Anayasa Mahkemesi'nin işlevine ilişkin sorular yöneltilmiş¹⁹, TBMM Başkanı ile Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın isimlerinin bilinip bilinmediğine ilişkin sorular, özellikle Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın demeçlerine ilişkin spekülasyonlara açıklık getirmek amacı ile yöneltilmiştir.

Çalışmanın sınırlı bir alanda gerçekleştirilmesi güvenilirlik açısından kuşkuyu haklı kılacağından; sonuçlar iddialı olmaktan çok, düşündürücü olmaya yöneliktir ve daha geniş araştırmaların gerekliliğine dikkat çekerek özendirmek yolunda bir adım olarak değerlendirilirse, amaç gerçekleşmiş olacaktır.

Ankete katılan deneklerin yaş ortalamasında çoğunluğu % 52,5 ile 18-25 yaş oluşturmaktadır. % 19,2'si 26-30, % 17,5'i 31-39, % 10,9'u 40 yaş ve yukarisındadır.

Deneklerden 60 öğrencinin eğitim düzeyi üniversite olarak belirtilmiş, öğretim elemanı ve memurların lise ve üniversiteden mezuniyetleri kriter alınmış, lisansüstüne devam edenlerin düzeyi bitirenlerle aynı seçenekte değerlendirilmiştir. Buna göre; denekler % 1 ortaokul, % 15 lise, % 59 üniversite, % 25 lisansüstü düzeyde eğitim görmüş/görmektedirler.

Anket veri, sonuç ve değerlendirmeleri şöyledir :

- Anayasa Mahkemesi'nin en belirgin görevi, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemektir şeklindeki seçeneğe öğretim elemanlarının % 98,3, birinci sınıfların % 56,7'si, karışık öğrencilerin % 80'i, memurların ise % 96,6'sı öncelik vererek, doğru yanıtlamışlardır. Anayasa suçu işleyenleri yargılama seçeneğine % 33,3 ile birinci sınıf öğrencileri, % 16,7 ile karma öğrenciler öncelik vermişlerdir. Doğru yanıtta cinsiyete göre dağılım kadınlarda % 86, erkeklerde % 81,3'tür.

---

19. Sorular EK'te gösterilmiştir.

Buradan eğitim düzeyi ve yaşın yükselmesi ile doğru orantılı olarak Anayasa Yargısı'nın belirgin işlevinin doğru bilindiği sonucu çıkmaktadır.

- TBMM tarafından kabul edilen yasanın Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle reddedilmesi demokrasinin güvenliği için gerekli görülürken, anti-demokratik olduğu ve halkın iradesine müdahale edildiği şeklindeki görüşler mesleki dağılımda önemsiz gibi görünmekle birlikte, toplamda % 31,9 gibi bir ağırlığa sahiptir ve Anayasa Yargısı'nın demokratik toplumdaki işlevinin toplumda yeterince anlaşılmadığının bir göstergesidir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1

Anayasa Yargısının Demokrasinin Güvenliği İçin Gerekliliği

Gereklilik	Anti - demokratik	Demokrasi- nin güvenliği için gerekli	Halk iradesine müdahale	Yanıtsız
Meslek				
Öğretim Elemanı	3 (10.3)	22 (75.9)	4 (13.8)	1
Birinci Sınıf Öğrencileri	5 (16.7)	20 (66.7)	5 (16.6)	0
Karma Öğrenciler (2., 3., 4. Sınıflar)	6 (25.0)	17 (70.8)	1 (4.2)	6
Memurlar	7 (23.3)	18 (60.0)	5 (16.7)	0
Toplam	21 (18.6)	77 (68.1)	15 (13.3)	7

- Deneklerden % 56,3'ü Anayasa'ya bağlılığı özgürlük güvencesi olarak görürken, güvence olmadığı kısmına sahip olanlar % 26,9'dur. Diğer seçeneğini işaretleyenler (% 16.8), Anayasa'ya bağlılığın özgürlük güvencesi olması konusunda; olabilir, Anayasa'nın güvenilir-

liğine bağlı, demokratik niteliğine bağlı, kısmen, özgürlükleri güvenceye alıyorsa, kişisel hakları kısıtlarsa özgürlüğe engel, gibi yorumlar getirmişlerdir. Öğretim elemanlarının % 56,7'lik yanlıgı oranı dikkat çekicidir.

Buna karşın, bir devletin yazılı kuralları ölçüsünde hukuk devleti olduğu savını doğru bulmayanlar % 70,6, doğrulayanlar % 24,4 oranındadır. Diğer seçeneğindeki açıklamalarda iki kişi İngilterede yazılı Anayasa olmadığı halde Hukuk Devleti olduğunu, dört kişi bilmediklerini belirtmişlerdir. Öğretim elemanlarının buradaki yanlıgı payı % 26,7'dir. Buradan, Anayasa'ya bağlılık özgürlük güvencesidir, fakat yazılı kuralların olması hukuk devleti olmanın güvencesi değildir şeklinde, birbiriyle çelişen bir sonucun çıkması, konunun bilgiye dayalı olmaktan çok, sezgiye dayalı değerlendirildiğini kanıtlar niteliktedir. (Karşılaştırma için bkz. Tablo 2 ve Tablo 3).

Tablo 2

Anayasa'ya Bağlılık = Özgürlük Güvencesi

Özgürlük	Evet	Hayır	Diğer	Yanıtsız
Meslek				
Öğretim Elemanı	17 (56.7)	4 (13.3)	9 (30.0)	0
Birinci Sınıf Öğrencisi	14 (46.7)	11 (36.7)	5 (16.7)	0
Karma Öğrenciler	19 (65.5)	7 (24.1)	3 (10.3)	1
Memur	17 (56.7)	10 (33.3)	3 (10.0)	0
Toplam	67 (56.3)	32 (26.9)	20 (16.8)	1

Tablo 3

Yazılı Kural = Hukuk Devleti

Hukuk Devl.	Evete	Hayır	Diğer	Yanıtsız
Meslek				
Öğretim Elemanı	8 (26.7)	20 (66.7)	2 (6.7)	0
Birinci Sınıf Öğrencisi	11 (36.7)	18 (60.0)	1 (3.3)	0
Karma Öğrenciler	3 (10.3)	24 (82.8)	2 (6.9)	1
Memur	7 (23.3)	22 (73.3)	1 (3.3)	0
Toplam	29 (24.4)	84 (70.6)	6 (5.0)	1

- Anayasa Mahkemesi'nin Anayasası olan her ülkede bulunduğuna «evet» yanıtını verenler % 46,2, «hayır» diyenler % 37,6, «diğer»lerin oranı ise % 16,2'dir ve «bilmiyorum» şeklinde yanıtlamışlardır.

Öğretim elemanlarının % 41,4'lük «evet» yanıtı, konu hakkındaki bilgi düzeyleri açısından önem taşımaktadır.

- Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın ismini bilenlerin sayısı bilmeyenlerden az iken, TBMM'nin Başkanı'nın ismini bilenlerin sayısı bilmeyenlerden fazladır. Buradaki bilgi, daha çok ilgi düzeyi ile ilişkilendirilebileceğinden birinci sınıf öğrencilerinin ilgisizliği anlamlı bulunmuştur. Öğretim elemanlarının ilgisizliği de dikkate değerdir. (Karşılaştırma için bkz. Tablo 4 ve Tablo 5).

Tablo 4

Anayasa Mahkemesi Başkanı'nun İsmi

AYM Başkanı	Biliyor	Bilmiyor
Meslek		
Öğretim Elemanı	21 (70.0)	9 (30.0)
Birinci Sınıf Öğrencileri	9 (30.0)	21 (70.0)
Karma Öğrenciler	11 (36.7)	19 (63.3)
Memur	17 (56.7)	13 (43.3)
Toplam	58 (48.3)	62 (51.7)

Tablo 5

TBMM Başkanı'nın İsmi

TBMM Başkanı	Biliyor	Bilmiyor
Meslek		
Öğretim Elemanı	22 (73.3)	8 (26.7)
Birinci Sınıf Öğrencileri	12 (40.0)	18 (60.0)
Karma Öğrenciler	15 (50.0)	15 (50.0)
Memur	15 (50.0)	15 (50.0)
Toplam	64 (53.3)	56 (46.7)

GENEL DEĞERLENDİRME

Sosyal Bilimler dalında eğitim veren fakülte kampüsü içinde yapılan bu dar kapsamlı alan araştırması deneklerin Anayasa Yargısı konusunda yeterince ilgili ve bilgili olmadıkları gerçeğini ortaya koyarken, yaş ve eğitim düzeyine bağlı olarak ilgi ve bilginin arttığı, erkeklerin nispeten daha ilgili ve bilgili oldukları saptanmıştır.

Siyasal hukuk içinde yer alan Anayasa Yargısı'nın, siyasal ağırlıklı kararları dikkate alındığında, siyasete duyulan ilgi, dolayısı ile siyasal katılma ile konu ilişkilendirilirse; eğitim düzeyi yükseldikçe siyasete duyulan ilginin arttığı, eğitimin siyasete katılmayı uyardığı²⁰, gençlerin yaşlılara, kadınların erkeklere oranla siyasete daha az katıldıkları şeklindeki alışılmış genellemeler doğrulanmıştır.

Anayasa Yargısı konusunda yüksek öğretim düzeyindeki bu bilgi yetersizliği, daha düşük eğitim düzeyindekiler ve eğitilmemişler açısından düşündürücüdür.

Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın ismini bilenler ile (% 53,3), TBMM Başkanı'nın ismini bilenler (% 48,3) arasındaki % 5'lik fark Anayasa Mahkemesi için küçümsenmeyecek bir başarıdır. Konumu ve işlevi gereği TBMM Başkanı'nın gündeme gelmek için özel bir çaba göstermesi gerekmediği halde, % 46,7 gibi bir oranla isminin bilinmiyor oluşu, deneklerin siyasete ilgisizliğinin bir göstergesi iken; Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın % 48,3'lük tanınma oranı ilgiden çok Mahkeme Başkanı'nın çeşitli vesilelerle verdiği demeçlerle gündeme gelmesi nedeniyledir.

Anayasa Yargısı kararları toplumun tümünü ilgilendirdiği ve etkilediği halde, toplum doğrudan ilişki içinde olmadığı bu yargı kurumunu yeterince tanımamaktadır.

Bilgi ve bilinç düzeyi yüksek kabul edilen kesimlerce dahi fonksiyonu tam olarak algılanmamış bir kurumun kendisini tanıtmaya çabası içine girmesi doğaldır. Bu anlamda «yargıçlar demeçleriyle

---

20. Bkz. Özbudun E., Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, AÜHFY. No. : 363, Ankara, 1975, s. 10.

değil, kararlarıyla konuşurlar»²¹ yargısı kamuoyunun bilgili ve bilinçli olduğu toplumlar için geçerli iken, Türkiye'nin kendisine özgü koşullarında, olağan koşullarda geçerli doğru yargıların dışına çıkılması gerekli, hatta zorunlu olabilmektedir. Kendisine sahip çıkacak duyarlı bir kamuoyu desteğine sahip olmayan bir kurumun, özellikle ağır eleştiriler karşısında suskun kalması beklenemeyeceği gibi, varlığının gerekliliğini kendisini tanıtmadan anlatamaz.

Sosyal Anayasa (constitution sociale) terimini ilk kez kullanan Maurice Hauriou «bir ülkenin sosyal Anayasa'sının siyasal Anayasa'sından daha önemli» olduğunu söylerken²², sosyal niteliğin siyasal kalıba üstünlüğünü belirtmektedir. Türkiye'de üstün olan ise, siyasal kalıptır. Bu kalıp içerisinde yer alan kurumların kalıbın dışına çıkıp toplumu çözebilmeleri için toplumla diyalog içinde olmaları şarttır.

Yönetimle ilgili işleri kendi dışında kabul eden bir toplumun, otoritelerce yönlendirilme alışkanlığından sıyrılması ve kendi dışında kabul ettiği yönetimin bir parçası olduğunu algılayabilmesi, katılım yollarının açılması ile ilişkilidir. Burada Anayasa Yargısı'na bireysel başvurunun Türkiye'de kabul edilmemiş olması eleştirilebilir. Böyle bir olanağın tanınması kuşkusuz Anayasa Mahkemesi'nin yükünü arttıracaktır, fakat bir yandan da temel işlevi olan uygunluk denetimini yoğunlaştırmış olacaktır.

SONUÇ

Özgürlüklerin temel alındığı bir demokrasi anlayışı, Türkiye'nin siyasal partilere endeksli rejiminde halen bir özlemdir.

Temsili demokrasinin dayatmacı bir partitokraziye dönüştürüldüğü Türk siyasal rejiminin bunalımını giderecek en etkin çözüm katılımcı politikalar üretmektir. Siyasete ilgisiz, kurumlara yabancı toplumun sandıkbaşı görevi ile yükümlendirildiği oy verme davranışı ile sınırlı katılımcılık, seçim yasalarındaki düzenlemelerle çoğu zaman iradeleri çarpıtabildiğinden seçim sonuçlarının her zaman halk iradesini yansıttığı söylenemez.

21. Bkz. Eroğul C., «Anayasa Mahkemesi ve Siyaset», Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mart 1994, Sayı : 165, Cilt : XVIII, s. 34.

22. Hauriou'dan aktaran Tunaya T.Z., a.g.e., s. 30.

Halk iradesinin çarpıtıldığı, yani TBMM'nin halkın tercihlerinin oransal olarak yansıtıldığı zeminde oluşturulmayışının sık yaşandığı Türkiye'de, Meclis'te çoğunluğu elde eden grubun anti-demokratik tasarruflara yönelmesini engelleyecek güvencelere diğer rejimlerden daha çok gereksinim duyulduğu açıktır.

Türkiye'de rejim temsil teorisi üzerinde oturtulmuş olmakla birlikte, kurumların pek çoğunun temsili nitelikleri tartışmalıdır. Demokrasinin diğer niteliklerine üstün tutulmasına karşın, meşruiyet krizini atlatamayan temsil anlayışına sıkı sıkı sarılıp, diğer unsurlara engel oluşturmanın gerisinde, otoriter eğilimlerin baskın oluşu gerçeği vardır. Önemli olan salt çoğunluğu sağlamaktır. Çoğunluk peşinde koşulurken, çoğulculuk, diyalog, uzlaşma, katılımcılık gibi değerlere otoriter niteliği kamufle ederek besleyecek düzeyde rol verildiğinden, bu değerler filiz veremez, toplumu çözemezler.

Toplumu dışlayan formüllerle yürütülen siyaset, diyalogcu, uzlaşmacı ve katılımcı üretimleri dışlamakla sık sık tıkanma noktasına dayanmaktadır. Tıkanıklıklar hukukun araç olarak kullanıldığı siyasal kalıplarla aşılmaya çalışılırken aynı kısır döngü tekrar tekrar yaşanmaktadır.

1961 Anayasası'nın üstün pek çok özelliğine karşın önemli bir kusuru vardı; «toplum sözleşmesi» niteliğine sahip değildi. % 91,3 lük «evet» oyuna karşın 1982 bu konuda 1961'in de gerisinde kalmıştır.

Halkın üstün iradesini yansıtan gerçek bir «toplum sözleşmesi» niteliğini taşıyan bir Anayasa'ya sahip olabilmenin yöntemi kuşkusuz, geleneksel otoriter değerleri sahiplenen sınırlı demokrasi anlayışı değil, modern-katılımcı unsurları besleyen ve sahiplenen açılımcı demokrasi anlayışıdır.

Olağanüstü koşullarda belirlenen temel tercihler, olağan süreçte kurumların rollerini çarpıtabilmektedir. Bu çarpıtılmış tabloda Anayasa Yargısı'na düşen temel rol Anayasa'yı sıkı sıkı sahiplenmek değil, Anayasa'yla sınırlanan özgürlüklerin yargısal yorumla geliştirilmesidir. Anayasa'ya uygunluk ile hukuka uygunluk arasında kısaçtaki Anayasa Yargısı yalnızca, rejimin güvencesini oluşturmak değil, rejimi tehdit eden unsur ve kurumların giderek yaygınlaştığı günümüz Türkiye'sinde demokratik rejimi geliştirme fonksiyonu açısından önem taşımaktadır.

EK

- 1 - Mesleğiniz : Öğretim Elemanı Öğrenci Memur
- 2 - Yaşınız : 18-25 26-30 31-39 40-50 50 ve yukarısı
- 3 - Cinsiyetiniz : Kadın Erkek
- 4 - Eğitim
Düzeğiniz : İlk Orta Lise Üniversite Lisansüstü
- 5 - Anayasa Mahkemesi'nin en belirgin görevi nedir?
 Anayasa suçu işleyenleri yargılamak
 Terörle mücadele
 İdam cezalarının onayı
 TBMM'den çıkan yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek
 Diğer .....
- 6 - Size göre TBMM tarafından kabul edilen herhangi bir Yasa'nın Meclis dışındaki herhangi bir kurum tarafından Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle reddedilmesi demokrasi açısından nasıl değerlendirilir?
 Anti-demokratik
 Demokrasinin güvenliği için gerekli
 Halkın iradesine müdahale
- 7 - Anayasa'ya bağlılık özgürlük güvencesidir.
 Evet Hayır Diğer .....
- 8 - Anayasa Mahkemesi Anayasası olan her ülkede vardır.
 Evet Hayır Diğer .....
- 9 - Bir devletin ne kadar yazılı kuralı varsa o ölçüde hukuk devletidir.
 Evet Hayır Diğer .....
- 10- Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın ismini belirtiniz.
.....
- 11- TBMM Başkanı'nın ismini belirtiniz.
.....